

ELS METGES CATALANS EXILIATS A MÈXIC

Una síntesi personal i retrospectiva, 30 anys després d'un treball que representà una recerca fonamental en la memòria històrica de la medicina catalana i mexicana

1. Introducció: l'exili com a inquietud i com a deure de memòria

Sempre he sentit una atracció profunda pel tema de l'exili. En el moment en què vaig iniciar aquesta recerca, als anys noranta, estava convençut que encara era possible recuperar-ne la memòria viva, la veu directa dels protagonistes, els gestos, les anècdotes i la humanitat que només la proximitat personal pot captar. Aquesta convicció em portà a fer la meva tesi doctoral sobre **els 65 metges catalans exiliats a Mèxic arran de la Guerra Civil**. Amb el temps, he vist com aquella decisió va ser determinant per evitar que una part importantíssima del nostre patrimoni mèdic i cultural caigués en l'oblit.

Quan vaig defensar la tesi l'any 1994, encara eren vius molts dels metges que havien protagonitzat aquell exili. Conversar-hi, compartir dinars, escoltar els seus silencis i entusiasmes, i veure com recordaven Catalunya des de l'altra banda de l'oceà, va ser una experiència que ha marcat per sempre la meva percepció del que significa la pèrdua, la dignitat i la reconstrucció.

Trenta anys més tard, puc afirmar amb serenor que aquell estudi es va convertir en una obra pionera en la recuperació de la memòria mèdica catalana, i continua essent un punt de referència per conèixer com la medicina catalana i la mexicana van teixir un pont científic, humà i cultural únic al segle XX.

2. Metodologia: un viatge personal, científic i humà

La recerca es fonamentà en dos eixos principals:

1. **L'estudi previ a Catalunya:** recollida de trajectòries biogràfiques, formació universitària, càrrecs, publicacions i participació en institucions mèdiques.
2. **Una estada intensa a Mèxic l'any 1992,** durant la qual vaig dedicar setmanes a entrevistar metges exiliats, els seus fills i nets, alumnes mexicans i historiadors de la medicina.

A Mèxic vaig poder accedir a:

- arxius de la UNAM i del Politècnic,
- l'Acadèmia de Medicina,
- el Palacio de Historia de la Medicina,

- biblioteques personals,
- correspondència privada i materials inèdits,
- i sobretot, a la memòria oral dels protagonistes.

Vaig enregistrar hores d'entrevistes i vaig recollir un volum molt considerable de testimonis directes. L'objectiu era molt clar: **ser objectiu, escoltar a tothom i comprendre no només què havien fet, sinó com ho havien viscut.**

Aquest treball només va ser possible perquè, encara aleshores, molts d'aquells metges mantenien una vitalitat admirable, una lucidesa extraordinària i una voluntat sincera de deixar constància del que significà aquell exili forçós.

3. El col·lectiu estudiat: qui eren i què representaven

Els **65 metges catalans exiliats a Mèxic** provenien majoritàriament de Barcelona, Tarragona, Girona i Lleida, però també d'altres punts dels Països Catalans. Representaven una generació brillant, formada en les grans escoles mèdiques catalanes i, especialment, en l'entorn científic creat per August Pi i Sunyer.

Els seus perfils professionals eren molt diversos:

- fisiòlegs,
- farmacòlegs,
- cardiólegs,
- dermatòlegs,
- otorinolaringòlegs,
- ortopedistes,
- cirurgians,
- psiquiatres,
- pediatres,
- especialistes en salut pública.

La majoria s'establiren inicialment a Ciutat de Mèxic, mentre que d'altres ho feren a Hidalgo, Nuevo León, Puebla o l'Estat de Mèxic.

Entre les figures més destacades que vaig poder tractar personalment o estudiar a fons, cal esmentar:

Albert Folch i Pi

Fisiòleg i farmacòleg, professor durant més de quaranta anys al Politècnic de Mèxic, investigador prolífic, traductor brillant i una de les figures més estimades per generacions d'alumnes mexicans.

Pelai Vilar i Canales

Otorinolaringòleg innovador, fundador d'*Acta Médica Hidalguense*, personatge d'una humanitat desbordant i un referent professional a Pachuca i a Ciutat de Mèxic.

Josep Puche i Álvarez

Fisiòleg, rector de la Universitat de València abans de l'exili i després professor destacat de la UNAM i fundador de laboratoris i institucions mèdiques a Mèxic.

Rossend Carrasco i Formiguera

Fisiòleg, pioner de la recerca en nutrició i fisiologia experimental, revitalitzador de la Universitat de Puebla.

Cristià Cortés, Antoni Oriol i Anguera, Wenceslau Dutrem, Antoni Peyrí, Josep Puig i Guri...

Tots ells foren protagonistes d'un procés d'integració professional i institucional d'un impacte profund, alhora que preservaven una identitat catalana activa i cohesionada.

4. El preu de l'exili: què va perdre Catalunya

La meua recerca confirmà de manera contundent que Catalunya perdé:

1. Una generació científica insubstituïble

Aquests metges eren professors brillants, investigadors en plena expansió i clínics de primer nivell que haurien consolidat un sistema biomèdic modern i europeu. La seva absència va deixar un buit de dècades.

2. La continuïtat d'un projecte universitari excepcional

L'Escola Catalana de Fisiologia, els serveis hospitalaris innovadors, les noves càtedres i institucions que s'estaven reformant durant la República quedaren abruptament interromputs.

3. El capital humà, cultural i nacional

Molts exiliats eren persones amb ideals republicans, catalanistes i progressistes, que representaven una cultura científica oberta, moderna i compromesa. La dictadura va impedir que tornessin i contribuïssin al desenvolupament del país.

L'exili va significar, doncs, una **sagnia irreparable** per al nostre món mèdic.

5. El valor de l'acollida: què va guanyar Mèxic

Si Catalunya va perdre, Mèxic va guanyar molt. Durant la meva estada al país vaig poder constatar personalment com l'empremta dels metges catalans hi és profunda i reconeguda.

1. Modernització de la medicina mexicana

Els exiliats introduïren tècniques, metodologies i visions científiques que van elevar el nivell docent i assistencial de manera extraordinària. La fisiologia, la farmacologia, la dermatologia, l'ORL, la cardiologia i altres especialitats experimentaren una renovació profunda.

2. Creació d'institucions i revistes científiques

Fundaren laboratoris, institucions universitàries, serveis hospitalaris i revistes mèdiques que, en molts casos, van perdurar generacions.

3. Una aportació humana i ètica

La manera de fer d'aquests metges —rigorosa, senzilla, compromesa— va deixar una empremta en la docència i en la relació metge-pacient. Molts alumnes mexicans que vaig entrevistar destacaven el seu exemple moral i la seva capacitat pedagògica.

4. Un pont cultural i identitari

L'Orfeó Català de Mèxic, punt de trobada constant, mantingué viva la cultura catalana i generà una segona generació que sovint continuà parlant català.

6. El llegat trenta anys després

Mirant enrere, puc afirmar amb fermesa que la tesi va assolir tres objectius essencials:

1. Recuperar un patrimoni humà que estava a punt de desaparèixer

La possibilitat de parlar directament amb els exiliats fou única. Molts van morir poc després, de manera que aquell treball va salvaguardar testimonis irrepetibles.

2. Donar valor i dignitat a una generació silenciada

L'exili va condemnar molts d'aquests metges a un cert oblit a la seva pròpia terra. El meu treball va servir per retornar-los el lloc que mereixien en la història mèdica catalana.

3. Mostrar la potència del vincle entre Catalunya i Mèxic

La meva recerca va revelar un dels episodis de transferència científica més intensos del segle XX entre Europa i Amèrica. Aquell llegat encara és viu en institucions, publicacions, càtedres i en la memòria de molts professionals mexicans.

7. Conclusions generals

Després de tres dècades, les conclusions que resumeixen la meva tesi es mantenen plenament vigents:

1. **Catalunya perdé una generació excepcional de metges i científics.**
2. **Mèxic en sortí profundament beneficiat, tant en l'àmbit científic com en l'humà.**
3. **L'exili configurà una comunitat mèdica catalana cohesionada i creativa,** capaç de reconstruir-se en un país amic.
4. **La memòria d'aquells professionals mereix ser preservada,** perquè forma part del que som com a poble i com a tradició científica.
5. **La meva tesi va ser un esforç de justícia històrica,** de reconeixement i de restitució.

Aquest text i la Tesi en si realitzada el seu dia, ara fa 30 anys, representen, per tant, la síntesi personal, madura i retrospectiva del treball que vaig emprendre fa trenta anys: una tesi que va voler rescatar de l'oblit els metges catalans que, forçats a marxar, van saber renéixer i, en fer-ho, van contribuir decisivament al progrés de la medicina mexicana.

El seu exemple continua essent, encara avui, una lliçó de dignitat, d'excel·lència i d'humanitat.